

รายงานการไปราชการ ประชุม/สัมมนา ศึกษา ฝึกอบรม ปฏิบัติการวิจัย ดูงาน ณ ต่างประเทศ
และการไปปฏิบัติงานในองค์การระหว่างประเทศ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.1 ชื่อ/นามสกุล

นายภคศิลป์ สงเคราะห์

1.2 ชื่อเรื่อง/หลักสูตร

การฝึกอบรมด้านการบริหารสำหรับสินค้าอย่างยั่งยืนในแปลงเกษตรขนาดย่อม (Capacity Building and Training for Sustainable Timber Commodity Management based on Smallholder Farming 2026) สำหรับสินค้าประเภทไม้

สาขาหลัก

-

สาขาย่อย

-

สาขาที่เกี่ยวข้อง

-

เพื่อ ☐ ประชุม/สัมมนา ☐ ศึกษา ☒ ฝึกอบรม ☐ ปฏิบัติงานวิจัย
☐ ดูงาน ☐ ไปปฏิบัติงานในองค์การระหว่างประเทศ

แหล่งผู้ให้ทุน รัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ประเทศที่ไป สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ระหว่างวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2569 ถึงวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2569

ส่วนที่ 2 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ฝึกอบรม ดูงาน ประชุม/สัมมนา ปฏิบัติงานวิจัย และไป ปฏิบัติงานใน
องค์การระหว่างประเทศ

2.1 วัตถุประสงค์

โครงการฝึกอบรมนี้จัดขึ้นเพื่อกระชับความร่วมมือระหว่างประเทศอินโดนีเซียกับกลุ่มประเทศที่มี
แนวคิดคล้ายคลึงกัน (Like-Minded Countries: LMCs) ในด้านการบริหารจัดการสินค้าไม้เศรษฐกิจ (timber)
อย่างยั่งยืน โดยเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการนำแนวปฏิบัติที่ดี (best
practices) มาประยุกต์ใช้ เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันและความยืดหยุ่นของสินค้าดังกล่าวใน
ตลาดโลก โดยเมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม ผู้เข้าร่วมโครงการคาดว่าจะสามารถ

- 1) มีความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่ดีในการบริหารจัดการไม้เศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ทั้งด้านการผลิต
การแปรรูป และห่วงโซ่อุปทาน
- 2) เข้าใจและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่สนับสนุนประสิทธิภาพและความยั่งยืนของอุตสาหกรรมไม้
- 3) นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปรับใช้ในการบริหารจัดการ พร้อมทั้งถ่ายทอดองค์
ความรู้ดังกล่าวแก่เกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องในประเทศของตน
- 4) สร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาชีพกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากประเทศต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความ
ร่วมมือระหว่างประเทศ
- 5) ผลักดันให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักถึงความสำคัญของสินค้าโภคภัณฑ์ที่ยั่งยืน โดยเฉพาะไม้เศรษฐกิจ

2.2 เนื้อหา (โดยย่อ)

1) ลักษณะทั่วไปของประเทศอินโดนีเซีย

ที่ตั้งและภูมิศาสตร์

สาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Republic of Indonesia) เป็นประเทศหมู่เกาะที่ใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คร่อมเส้นศูนย์สูตรระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ประกอบด้วยเกาะกว่า 17,000 เกาะ เกาะสำคัญ ได้แก่ สุมาตรา ขาว สุลาเวสี และบางส่วนของเกาะบอร์เนียว (กาลิมันตัน) และนิวกินี (ปาปัว) มีเนื้อที่ประมาณ 1,904,569 ตารางกิโลเมตร นับเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 14 ของโลก มีพรมแดนทางบกติดกับมาเลเซีย ปาปัวนิวกินี และติมอร์-เลสเต

ประชากร

มีประชากรประมาณ 285-288 ล้านคน มากเป็นอันดับ 4 ของโลก รองจากอินเดีย จีน และสหรัฐอเมริกา และเป็นประเทศที่มีประชากรมุสลิมมากที่สุดในโลก ประชากรกว่าครึ่งอาศัยอยู่บนเกาะชวา ซึ่งเป็นเกาะที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดในโลก อายุมัธยฐานของประชากรอยู่ที่ประมาณ 30 ปี ถือว่ายังเป็นสังคมค่อนข้างวัยหนุ่มสาว

ชาติพันธุ์ ภาษา และศาสนา

มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์สูงมาก ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์กว่า 300 กลุ่ม และภาษาท้องถิ่นกว่า 700 ภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่สุดคือชาวจาวา รองลงมาคือซุนดา ภาษาราชการคือภาษาอินโดนีเซีย (Bahasa Indonesia) ซึ่งพัฒนาจากภาษามลายู ด้านศาสนา ประชากรส่วนใหญ่กว่า 87% นับถือศาสนาอิสลาม ประเทศมีคำขวัญประจำชาติว่า "Bhinneka Tunggal Ika" หมายถึง เอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย

การปกครอง

ปกครองในระบอบสาธารณรัฐแบบประธานาธิบดี ใช้รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1945 เป็นกฎหมายสูงสุด แบ่งอำนาจเป็น 3 ฝ่าย คือ บริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ประธานาธิบดีเป็นทั้งประมุขและหัวหน้ารัฐบาล มาจากการเลือกตั้งโดยตรง วาระ 5 ปี ดำรงตำแหน่งได้ไม่เกิน 2 สมัยติดต่อกัน รัฐสภาเป็นระบบสองสภา ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎร (DPR) และสภาผู้แทนภูมิภาค (DPD) ปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 38 จังหวัด

เศรษฐกิจ

เป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขับเคลื่อนด้วยการบริโภคภาคครัวเรือนเป็นหลัก มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ทั้งน้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ แร่ธาตุ และพื้นที่เกษตรกรรมกว้างขวาง เป็นผู้ผลิตน้ำมันปาล์ม ยางพารา และกาแฟรายใหญ่ของโลก ภาคการท่องเที่ยวก็เป็นแหล่งรายได้สำคัญ โดยเฉพาะที่เกาะบาหลี เป็นสมาชิกอาเซียน กลุ่ม G20 และองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

สภาพภูมิอากาศและธรณีวิทยา

มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้นเขตร้อนย์สูตร อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีอยู่ระหว่าง 25-30°C ความชื้นสูง เอื้อต่อความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ อินโดนีเซียตั้งอยู่บนแนวรอยต่อของแผ่นเปลือกโลกสำคัญ (Ring of Fire) จึงมีความเสี่ยงสูงต่อแผ่นดินไหวและภูเขาไฟระเบิด

2) กรณีศึกษาประเทศที่น่าสนใจ

1. สาธารณรัฐอาร์เจนตินา

อาร์เจนตินานำเสนอภาพรวมอุตสาหกรรมป่าไม้ของประเทศ ซึ่งมีพื้นที่ปลูกป่าเศรษฐกิจประมาณ 1.36 ล้านเฮกตาร์ ส่วนใหญ่กระจุกตัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดมิซิโอนีส ผลิตสินค้าหลักได้แก่ ไม้แปรรูป เยื่อกระดาษ แผ่นไม้ประกอบ และกระดาษ ซึ่งยังมีสัดส่วนการส่งออกต่อการผลิตค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับชิลีและบราซิล สะท้อนศักยภาพในการขยายตัวในอนาคต นอกจากนี้ยังได้นำเสนอมาตรการรองรับกฎระเบียบ EU Deforestation Regulation (EUDR) โดยชี้ให้เห็นว่าพื้นที่เพาะปลูกถั่วเหลืองและปศุสัตว์ซึ่งเป็นสินค้าเกษตรหลักอีกประเภทที่ครอบคลุมโดย EUDR ส่วนใหญ่อยู่นอกเขตป่า และมีการถือครองที่ดินมายาวนาน จึงมีความเสี่ยงต่ำด้านการตัดไม้ทำลายป่า พร้อมทั้งได้จัดตั้งระบบ Registry of Agro-industrial Differentiation Schemes และแพลตฟอร์มตรวจสอบย้อนกลับ VISEC ที่เชื่อมโยงข้อมูลจากหลายหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตามมาตรฐานสากลและอำนวยความสะดวกในการส่งออกสู่ตลาดสหภาพยุโรป โดยไม่มีค่าใช้จ่ายสำหรับเกษตรกร

2. รัฐพหุชนชาติโบลิเวีย

โบลิเวียนำเสนอโดยหน่วยงาน Autoridad de Fiscalización y Control Social de Bosques y Tierras (ABT) โดยฉายภาพศักยภาพด้านป่าไม้ของประเทศซึ่งมีพื้นที่ป่าประมาณ 50 ล้านเฮกตาร์ หรือคิดเป็นร้อยละ 45-49 ของพื้นที่ประเทศ ครอบคลุม 3 ภูมิภาคนิเวศหลักคือแอมะซอน แอนดีส และซาโก โดยมีพื้นที่ป่าถาวรเพื่อการผลิต (Permanent Forest Production Lands) ถึง 41.2 ล้านเฮกตาร์ แต่ปัจจุบันมีเพียงร้อยละ 29 เท่านั้นที่อยู่ภายใต้แผนการจัดการป่าไม้อย่างเป็นทางการ สะท้อนโอกาสในการลงทุนและขยายการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนอีกมาก ด้านกรอบสถาบันมีกฎหมายป่าไม้หลัก (Ley Forestal N° 1700 และ Ley 1333) กำกับดูแลผ่าน ABT ร่วมกับการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ชุมชนพื้นเมือง และสมาคมสังคมท้องถิ่น ซึ่งภาคป่าไม้สร้างการจ้างงานทางตรงกว่า 120,000 ตำแหน่ง และทางอ้อมอีกกว่า 200,000 ตำแหน่ง โดยตลาดส่งออกหลักคือสหรัฐอเมริกา จีน และบราซิล ทั้งนี้ โบลิเวียยังเผชิญความท้าทายสำคัญ ได้แก่ การตัดไม้ทำลายป่า ไฟป่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การขยายพื้นที่เกษตรกรรม การลักลอบตัดไม้ และการบุกรุกที่ดิน จึงได้พัฒนาระบบดิจิทัลเพื่อการบริหารจัดการป่าไม้แบบใหม่ เช่น ระบบภูมิสารสนเทศและการรับเรื่องร้องเรียนแบบเรียลไทม์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกำกับดูแลและส่งเสริมโอกาสด้านเศรษฐกิจชีวภาพและตลาดคาร์บอนในอนาคต

3. สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล

บราซิลนำเสนอโดยคณะผู้แทนจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ Paranaense Association of Forest-Based Companies (APRE) กระทรวงเกษตรและปศุสัตว์ (MAPA) Brazilian Association of the Forest Industry (AMIF) และสถาบันสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติหมุนเวียน (IBAMA) โดยฉายภาพความอุดมสมบูรณ์ทางชีวภาพของประเทศซึ่งมีพื้นที่ป่าธรรมชาติคงเหลือกว่าร้อยละ 64 ของประเทศ (ราว 544.7 ล้านเฮกตาร์) ครอบคลุม 6 โบโอมหลัก เช่น แอมะซอน เซร์ราโด และป่าแอตแลนติก พร้อมทั้งนำเสนอระบบการจัดการป่าไม้ในที่ดินเอกชนที่กำหนดสัดส่วนพื้นที่อนุรักษ์ตามกฎหมาย (Legal Reserve) และระบบตรวจสอบย้อนกลับไม้ตั้งแต่แปลงปลูกจนถึงผู้บริโภคผ่านระบบ SINAFLOR และ DOF (Forest Origin Document) ด้านอุตสาหกรรมป่าปลูก บราซิลมีพื้นที่ป่าปลูกกว่า 10 ล้านเฮกตาร์ (ผลผลิตยูคาลิปตัสเฉลี่ย 34.4 ลบ.ม./เฮกตาร์/ปี) โดยกว่าร้อยละ 60 ได้รับการรับรองมาตรฐานสากล และมีการต่อยอดสู่อุตสาหกรรมมูลค่าสูง เช่น เหล็กสีเขียว (Green Steel) ที่ใช้พลังงานชีวมวลจากป่าปลูกทดแทนถ่านหิน โดยรัฐมีนัสเซโรส์ผลิตเหล็กสีเขียวถึงร้อยละ 90

ของประเทศ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัล "Agro Brazil+ Sustentável" เพื่อรองรับการปฏิบัติตามกฎระเบียบ EUDR โดยเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างผู้ผลิต หน่วยงานตรวจสอบ/รับรอง และผู้ประกอบการค้า เพื่อวิเคราะห์และรับรองว่าพื้นที่ผลิตปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่าก่อนส่งออก ทั้งนี้ ตลาดส่งออกไม้จากธรรมชาติหลักของบราซิล ได้แก่ สหรัฐอเมริกา เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส

4. สาธารณรัฐกานา

กานานำเสนอความสำเร็จภายใต้ความตกลงหุ้นส่วนสมัครใจ (Voluntary Partnership Agreement: VPA) กับสหภาพยุโรปว่าด้วยการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ ธรรมชาติ และการค้า (FLEGT) ซึ่งริเริ่มลงนามตั้งแต่ปี 2551 และให้สัตยาบันในปี 2552 โดยกานาเป็นประเทศแรกในทวีปแอฟริกาและเป็นประเทศที่สองของโลก (รองจากอินโดนีเซีย) ที่สามารถออกใบอนุญาต FLEGT ได้สำเร็จ โดยเริ่มใช้งานจริงตั้งแต่วันที่ 15 สิงหาคม 2568 และเปิดตัวอย่างเป็นทางการที่กรุงบรัสเซลส์เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2568 ทั้งนี้ กานามีพื้นที่ป่าประมาณ 7.9 ล้านเฮกตาร์ หรือร้อยละ 35 ของพื้นที่ประเทศ และได้พัฒนาระบบตรวจสอบความถูกต้องตามกฎหมายไม้ (Legality Assurance System: LAS) ที่เชื่อมโยงการตรวจสอบตลอดห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่แหล่งกำเนิดจนถึงการส่งออก ผ่านระบบติดตามไม้และแพลตฟอร์มสนับสนุนการตัดสินใจ (Ghana Wood Tracking & Decision Support System: GWTS-DSS) ซึ่งเชื่อมโยงพอร์ทัลอุตสาหกรรมและพอร์ทัล FLEGT เข้าด้วยกัน รวมถึงพัฒนาแอปพลิเคชันระบุชนิดไม้ (WoodID App) เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการตรวจสอบ ด้านความพร้อมรองรับกฎระเบียบ EUDR กานาได้รับการจัดให้เป็นประเทศความเสี่ยงต่ำ (Low-Risk Country) และไม้ที่มีใบอนุญาต FLEGT ถือว่าเป็นไปตามข้อกำหนดด้านความถูกต้องตามกฎหมายของ EUDR โดยอัตโนมัติ อย่างไรก็ตาม ยังมีช่องว่างที่ต้องพัฒนาต่อ ได้แก่ การเก็บข้อมูลพิกัดภูมิศาสตร์ระดับแปลง (plot-level geolocation) และการดำเนินการตรวจสอบด้านสิทธิมนุษยชนให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบประกันความถูกต้องตามกฎหมายอย่างเป็นทางการ

5. สาธารณรัฐอินโดนีเซียในฐานะประเทศเจ้าภาพ

นำเสนอโดย IPB University ฉายภาพศักยภาพด้านทรัพยากรป่าไม้ของประเทศซึ่งมีพื้นที่ป่าเขตร้อนใหญ่เป็นอันดับ 3 ของโลก ประมาณ 120.4 ล้านเฮกตาร์ หรือร้อยละ 63 ของพื้นที่ประเทศ และเป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพระดับโลก โดยมีกรอบกฎหมายหลักคือ Law No. 41/1999 ว่าด้วยป่าไม้ และ Omnibus Law 2020 ที่ปรับปรุงกระบวนการออกใบอนุญาต ควบคู่กับยุทธศาสตร์ FOLU Net Sink 2030 ด้านระบบการผลิตไม้แบ่งเป็น 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ สัมปทานป่าธรรมชาติ (ระบบตัดไม้แบบเลือก รอบตัดฟัน 35 ปี) ป่าชุมชน (เป้าหมาย 12.7 ล้านเฮกตาร์) และสวนป่าเศรษฐกิจ (ปลูก Acacia และ Eucalyptus รอบตัดฟันสั้น 5-8 ปี) โดยใช้ระบบรับรองความถูกต้องตามกฎหมายไม้ SVLK ที่สอดคล้องกับ EUDR ของสหภาพยุโรป ร่วมกับเทคโนโลยีติดตามย้อนกลับ เช่น บาร์โค้ด/RFID ระบบ SIPUHH Online และการตรวจ DNA ไม้ (xylotracing) ซึ่งสร้างมูลค่าส่งออกกว่า 12,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี (2566) ทั้งนี้ อินโดนีเซียยังเผชิญความท้าทายด้านโรคแมลงศัตรูพืชและต้นทุนการรับรองที่สูงสำหรับผู้ประกอบการรายย่อยและป่าชุมชน จึงได้นำเทคโนโลยีดาวเทียมโดรน/LiDAR และ Machine Learning มาใช้ติดตามป่าไม้ ดังปรากฏในกรณีศึกษาความสำเร็จ เช่น สัมปทานป่าธรรมชาติที่ได้รับรอง FSC และ SVLK ในกาลิมันตันกลาง ที่สามารถลดความเสียหายจากการทำไม้ลงจากกว่าร้อยละ 25 เหลือต่ำกว่าร้อยละ 12 และป่าชุมชนบนเทือกเขารินจาบีที่เกาะลอมบอก ซึ่งสร้างรายได้เสริมให้ครัวเรือนราว 4-6 ล้านรูเปียห์ต่อเดือน

3. เทคโนโลยีติดตามตรวจสอบไม้เพื่อสนับสนุนความถูกต้องตามกฎหมายระหว่างประเทศ (โดย Prof. Iskandar Z Siregar, IPB University)

การบรรยายนี้นำเสนอความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีระบุชนิดและแหล่งที่มาของไม้ (Wood Identification Technology) ของอินโดนีเซีย โดยทีมนักวิจัย WoodID ของ IPB University ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย World Forest ID Scientific Stewardship Committee ระดับโลก โดยชี้ให้เห็นว่าแม้อินโดนีเซียจะมีระบบตรวจสอบความถูกต้องตามกฎหมายไม้ (SVLK) และเป็นประเทศเดียวที่ได้รับอนุญาตให้ออกใบอนุญาต FLEGT แต่ในปี 2556 ยังพบว่าราวร้อยละ 50 ของการผลิตไม้มีแหล่งที่มาผิดกฎหมาย และยังพบการกระทำผิด เช่น การปลอมแปลงเอกสารและการแจ้งชนิด/แหล่งที่มาไม้เท็จ จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีระบุชนิดไม้หลายรูปแบบ ได้แก่ กายวิภาคไม้ (Anatomy) การตรวจมวลสาร DART-TOFMS สารไอโซโทปเสถียร (Stable Isotopes) เทคนิค NIR Spectroscopy และพันธุศาสตร์ (DNA Barcoding) ซึ่งสามารถระบุได้ทั้งระดับชนิดพันธุ์และแหล่งกำเนิดทางภูมิศาสตร์ระดับประชากรหรือแปลงสัมปทาน ทั้งนี้ นักวิจัยได้ดำเนินโครงการวิจัยหลัก 3 โครงการ ได้แก่ (1) โครงการ Shorea ศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของไม้ตระกูลยางนา (2) โครงการ Ebony จัดทำฐานข้อมูลอ้างอิงของไม้มะเกลือมาเก๊า (Diospyros celebica) และ (3) โครงการ WoodID (2563-2568) ซึ่งเป็นโครงการหลักในการจัดทำฐานข้อมูลอ้างอิงคุณสมบัติทางกายภาพ โมเลกุล และเคมีของไม้เศรษฐกิจสำคัญของอินโดนีเซีย ได้แก่ Rubroshorea leprosula Shorea laevis และ Gonystylus bancanus ซึ่งอยู่ใน CITES Appendix II จากกว่า 380 ตัวอย่างทั่วเกาะสุมาตราและกาลิมันตัน พร้อมทั้งจัดการฝึกอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายในหลายเมืองทั่วประเทศ ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยสรุปว่าความสำเร็จในการสกัด DNA จากเนื้อไม้เป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญของการนำเทคโนโลยีเหล่านี้ไปใช้จริง และยังมีความท้าทายที่ต้องพัฒนาต่อ ได้แก่ การพัฒนาเครื่องมือตรวจสอบภาคสนาม การขอรับรองห้องปฏิบัติการตามมาตรฐาน ISO-17025 และการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย

4. ธรรมชาติของห่วงโซ่มูลค่าไม้เศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ระหว่างความถูกต้องตามกฎหมายตลาดโลก และความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่น (โดย Prof. Dodik Ridho Nurrochmat, คณบดีคณะวนศาสตร์และสิ่งแวดล้อม IPB University)

การบรรยายนี้วิเคราะห์ประเด็นเชิงนโยบายของห่วงโซ่มูลค่าไม้เศรษฐกิจอินโดนีเซีย โดยชี้ให้เห็นความขัดแย้งระหว่าง "ความถูกต้องตามกฎหมาย" (legality) กับ "ความชอบธรรม" (legitimacy) ของระบบรับรองไม้ SVLK ภายใต้ความตกลง FLEGT-VPA กับสหภาพยุโรป ซึ่งแม้จะครอบคลุมตลาดส่งออกเพียงร้อยละ 2.1 (เทียบกับตลาดในประเทศและนอกสหภาพยุโรปที่มีสัดส่วนถึงร้อยละ 97.9) แต่กลับสร้างภาระซ้ำซ้อนด้านการบริหารจัดการป่าไม้และการค้าไม้ โดยเฉพาะกับป่าชุมชน ผู้บรรยายยังตั้งข้อสังเกตเชิงวิพากษ์ว่าปัจจุบันสัมปทานป่าไม้ส่วนใหญ่ในอินโดนีเซียหันไปสนใจการค้าคาร์บอนมากกว่าการทำไม้ พร้อมยกกรณีศึกษาปัญหาน้ำท่วมในสุมาตราที่มีท่อนไม้ลอยมาปะปน ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างราคาไม้ท่อน สภาพอากาศสุดขั้ว สภาพภูมิศาสตร์ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐศาสตร์ห่วงโซ่มูลค่า การบรรยายนำเสนอข้อมูลว่าอากรและค่าธรรมเนียมป่าไม้ รวมถึงส่วนต่างราคาระหว่างตลาดในประเทศกับตลาดส่งออกส่งผลเป็นโครงสร้างราคาไม้ท่อนในประเทศ และชี้ให้เห็นว่าอินโดนีเซียเป็นผู้ผลิตบาร์คอร์ (bare core) รายใหญ่อันดับ 2 ของโลก (ร้อยละ 26 ของตลาดโลก) รองจากจีน โดยส่งออกปาสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป และญี่ปุ่นเป็นหลัก ทั้งนี้ ผู้บรรยายเสนอยุทธศาสตร์การสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งเน้นว่า "การแปรรูปเพิ่มเติมไม่ใช่หนทางสร้างมูลค่าเพิ่มเสมอไป" โดยควรคัดเลือกและจัดการวัตถุดิบให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ปลายทาง เช่น การนำไม้โตเร็ว ไม้

ยางพารา และลำต้นปาล์มน้ำมัน (ซึ่งมีศักยภาพสูงถึง 60 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี) มาใช้ผลิตไม้อัด บาร์คอร์ และไม้ประกอบแทนไม้จากป่าธรรมชาติ ควบคู่กับการพัฒนาการรับรองมาตรฐาน SVLK ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จากผลการวิเคราะห์ช่องว่างด้านสมรรถนะ และการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของป่าไม้ในมิติอื่น เช่น ผลิตภัณฑ์จากป่านอกเหนือจากไม้ (NTFPs) และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจไปข้างหน้าและข้างหลัง ตลอดจนผลกระทบทวีคูณด้านรายได้และการจ้างงานของภาคป่าไม้

5. นโยบายการค้าระหว่างประเทศที่เท่าเทียมเพื่อสนับสนุนสินค้าโภคภัณฑ์ประเภทไม้ (โดย Prof. Dr. Widayastutik จาก IPB University)

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การค้าระหว่างประเทศ (partial equilibrium, welfare effects สำหรับประเทศผู้ส่งออก/นำเข้า) และความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการค้า ก่อนวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ เรื่องมาตรการที่มีใช้ภาษี (NTMs) และภาษีศุลกากรที่กระทบสินค้าไม้ (HS 44) ในกลุ่มประเทศ Like-Minded Countries (LMCs) ทั้งในตลาดโลกและตลาดสหภาพยุโรปโดยเฉพาะ พร้อมวิเคราะห์ความสามารถในการแข่งขันของแต่ละประเทศ รวมถึงกรณีศึกษาไม้อัด/แผ่นไม้ (HS 4412) และเปรียบเทียบ NTMs ที่ไทยพบใน ASEAN vs Non-ASEAN โดยชี้ให้เห็น “ความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง” ในภาคไม้ที่ประเทศกำลังพัฒนาเป็นผู้ผลิตหลักแต่มูลค่าเพิ่มส่วนใหญ่ตกอยู่กับประเทศพัฒนาแล้ว จากนั้นเสนอกรอบนโยบายการค้าที่เป็นธรรม 3 เสา ได้แก่

- (1) Fair Market Access เช่น กลไก FLEGT-VPA ที่ยอมรับระบบรับรองความถูกต้องตามกฎหมายของประเทศอย่าง SVLK ของอินโดนีเซีย
- (2) Fair Value Distribution โดยยกตัวอย่างฟินแลนด์ สวีเดน เวียดนาม และอินโดนีเซียที่ประสบความสำเร็จในการเพิ่มมูลค่าไม้แปรรูปภายในประเทศ
- (3) Fair Sustainability Transition ผ่านกลไกอย่าง REDD+ และระบบติดตามด้วยดาวเทียมของบราซิล

พร้อมทั้งสรุปความท้าทายหลักของอินโดนีเซียและ LMCs ทั้งเรื่อง NTMs ต้นทุนการรับรอง ผู้ประกอบการรายย่อยที่เข้าถึงยาก การยกระดับมาตรการทางศุลกากร และมาตรการการค้าที่เกี่ยวข้องกับคาร์บอน และปิดท้ายด้วยกรณีศึกษาระบบ SVLK ของอินโดนีเซียในฐานะเครื่องมือหลักด้านธรรมาภิบาลไม้ รวมถึงภาคผนวกเกี่ยวกับกฎระเบียบศุลกากรของอินโดนีเซีย เช่น รายการสินค้าจำกัดการส่งออก (Lartas Ekspor) และ Bea Keluar (อากรขาออก) สำหรับสินค้าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ

6. ธรรมาภิบาลป่าไม้โดยเกษตรกรรายย่อยอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาสหกรณ์ Wana Lestari Menoreh (KWLM)

ก่อตั้งเมื่อ 2 สิงหาคม 2008 ภายใต้การสนับสนุนของ Telapak Association เมืองโบกอร์ โดยมีวิสัยทัศน์หลักคือการพัฒนาภูมิทัศน์ที่ยั่งยืนในเขตอุทยานการ์ตา เพื่อสร้างรายได้อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชนท้องถิ่น โดยเป็นป่าชุมชนที่ราษฎรบริหารจัดการเองบนที่ดินกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลหรือสิทธิทำกิน ทำหน้าที่ทั้งเชิงเศรษฐกิจ (ผลผลิตไม้และของป่านอกเหนือจากไม้) นิเวศ (ฟื้นฟูระบบนิเวศและคุ้มครองสัตว์ป่า) และสังคม (สิทธิสมาชิก ความมั่นคงในที่ดิน และบทบาททางเพศ) ปัจจุบัน KWLM บริหารพื้นที่ป่ารวม 998 เฮกตาร์ สมาชิก 1,586 ราย ครอบคลุม 4 ตำบลในเขต Kulon Progo จุดเด่นทางวิชาการคือรูปแบบความร่วมมือแบบแบ่งภาระต้นทุน (cost-sharing) ระหว่างภาครัฐ (ออกใบรับรอง SVLK) ภาคเอกชน (รับผิดชอบค่าใช้จ่ายการรับรอง FSC ระบบ IT และการตลาดไม้) และสหกรณ์ (รับผิดชอบการจัดการป่า การปลูกทดแทน การติดตามประเมินผล และต้นทุนดำเนินงาน) ซึ่งสะท้อนโมเดล multi-stakeholder governance ที่เชื่อมโยงเกษตรกรรายย่อยเข้าสู่ห่วงโซ่

คุณค่าไม้ที่ได้มาตรฐานสากลทั้ง SVLK และ FSC ควบคู่กันไป กระบวนการบริหารจัดการมี 8 ขั้นตอนหลัก ตั้งแต่ การประชาสัมพันธ์ชุมชน การขึ้นทะเบียนสมาชิก (ต้องมีเอกสารสิทธิ์ที่ดินและผ่านการปฐมนิเทศ) การสำรวจ ทรัพยากรป่าไม้ การบำรุงรักษาป่าด้วยหลักวนวัฒน การเก็บเกี่ยวและจำหน่ายไม้ผ่านระบบ purchase order กับ PT SOBI (รับเงินมัดจำล่วงหน้า 50% และชำระส่วนที่เหลือหลังการจัดเกรดไม้ร่วมกัน) การปลูกทดแทนตาม อัตราส่วน 3 ต้นกล้าต่อไม้ที่ตัด 1 ต้น และการติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคม (แหล่งน้ำ พันธุ์พืชกรรณ สัตว์ป่าคุ้มครอง สุขภาพชุมชน) นอกจากนี้ยังมีโปรแกรมพิเศษด้านการปลูกไม้บิลซาและสะเดาแบบแบ่งปันผล กำไร (เกษตรกรลงทุนที่ดิน 25-30% สหกรณ์รับผิดชอบต้นทุนดำเนินงาน 70-75%) และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ของป่านอกเหนือจากไม้ เช่น กาแฟและพริกไทยป่า กรณีศึกษาชี้ให้เห็นถึงกลไกภาคปฏิบัติในระดับฐานราก ที่เชื่อมโยงกับหลักการ "fair value distribution" และการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยเข้าสู่ตลาดโลกตามกรอบ นโยบายการค้าไม้ที่เป็นธรรม

7. เศรษฐศาสตร์ของการรับรองไม้ระดับสากล: ต้นทุน ผลประโยชน์ และแนวทางเชิงกล ยุทธ์สำหรับประเทศกำลังพัฒนา

การวางรากฐานทางเศรษฐศาสตร์ของการรับรองไม้บนแนวคิดความล้มเหลวของตลาด (market failure) 2 ประการ คือ ผลกระทบภายนอกเชิงลบ (negative externalities) เช่น การสูญเสียความ หลากหลายทางชีวภาพและการปล่อยคาร์บอน และความไม่สมมาตรของข้อมูล (information asymmetry) ตาม แนวคิด "credence good" และปัญหา "lemons" ของ Akerlof (1970) ซึ่งการรับรองโดยบุคคลที่สาม (third-party certification) ทำหน้าที่เป็นสัญญาณที่น่าเชื่อถือเพื่อลดความไม่สมมาตรดังกล่าว เอกสารเปรียบเทียบสอง ระบบรับรองหลักคือ FSC (พื้นที่รับรองราว 200 ล้านเฮกตาร์ พรีเมียมราคา 5-15%) และ PEFC (330 ล้าน เฮกตาร์ พรีเมียม 3-10%) พร้อมข้อมูลต้นทุนการรับรอง FSC เฉลี่ย 3.74 ดอลลาร์สหรัฐ/ลบ.ม. (เริ่มต้น) และ 3.71 ดอลลาร์สหรัฐ/ลบ.ม. (บำรุงรักษารายปี) โดยต้นทุนต่อหน่วยสูงสุดตกอยู่กับผู้ผลิตรายย่อย (smallholders) และป่าธรรมชาติเขตร้อน ขณะที่ผลประโยชน์สุทธิเฉลี่ยอยู่ที่ 2.34 ดอลลาร์สหรัฐ/ลบ.ม. ซึ่งมาจากพรีเมียมราคา ประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้น การเข้าถึงตลาด และการลดบทลงโทษทางกฎหมาย โดยพบว่าผู้ผลิตในเขตร้อนและ SMEs ได้รับประโยชน์ตามสัดส่วนมากกว่ากลุ่มอื่น การวิเคราะห์เชิงประจักษ์ด้วย gravity model (Chen et al., 2020) แสดงผลกระทบคู่ (dual effect) ของการรับรองต่อการค้าระหว่างประเทศ กล่าวคือเพิ่มขีดความสามารถในการ แข่งขันด้านการส่งออก (+0.88% ต่อการรับรองที่เพิ่มขึ้น 1%) แต่ในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นอุปสรรคทาง การค้าต่อการนำเข้า (-0.14%) โดยประเทศกำลังพัฒนาได้รับทั้งประโยชน์ด้านความสามารถแข่งขันที่มากกว่าและ ผลกระทบเชิงอุปสรรคที่รุนแรงกว่า เอกสารยังเปรียบเทียบระบบรับรองแบบสมัครใจ (FSC/PEFC) กับระบบ ตรวจสอบภาคบังคับ (SVLK, FLEGT-VPA, EUTR) ว่าเป็นกลไกที่เสริมกัน โดยยกกรณีศึกษา SVLK ของอินโดนีเซีย ซึ่งพัฒนาตั้งแต่ปี 2001 เป็นต้นแบบระดับชาติที่ประสบความสำเร็จ (ได้รับรองพื้นที่ 22.66 ล้านเฮกตาร์ ออกใบอนุญาต V-Legal 181,269 ฉบับ และเป็นประเทศแรกที่ยื่นออกใบอนุญาต FLEGT ให้สหภาพยุโรปในเดือนพฤศจิกายน 2016) รวมถึงกรณีศึกษาการรับรองแบบกลุ่ม (group certification) ในเวียดนามและแทนซาเนียที่ช่วยให้ผู้ผลิตรายย่อย เข้าถึงการรับรองได้อย่างคุ้มค่า และปิดท้ายด้วยแนวโน้มอนาคตของการรับรองไม้ ได้แก่ กฎระเบียบด้วยสินค้าที่ ปลอดภัยจากการตัดไม้ทำลายป่าของสหภาพยุโรป (EUDR) การบูรณาการกับตลาดคาร์บอน เทคโนโลยีตรวจสอบ ย้อนกลับแบบดิจิทัล (blockchain, IoT) และแนวคิดการรับรองระดับภูมิทัศน์ (landscape/jurisdictional certification) พร้อมข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้ประเทศกำลังพัฒนา พัฒนาระบบรับรองความถูกต้องตามกฎหมาย ระดับชาติตามแบบ SVLK ส่งเสริมการรับรองแบบกลุ่ม สร้างกลไกแบ่งปันต้นทุน และเตรียมพร้อมรับมือ EUDR

8. ความถูกต้องกฎหมายและการรับรองในการผลิตไม้จากป่าชุมชน: บทเรียนจากเกาะชาวประเภตอินโดนีเซีย

เป็นการตั้งคำถามเชิงวิจารณ์ต่อความจำเป็นของระบบรับรองภาคบังคับ (SVLK) ที่บังคับใช้กับไม้จาก Small-scale Private Forest (SPF) หรือ "hutan rakyat" ซึ่งเป็นป่าที่ปลูกบนที่ดินกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลของเกษตรกรรายย่อย โดยใช้กรอบวิเคราะห์เชิงสถาบัน SRBP (Structure-Resource-Behavior-Performance, Nugroho 2016) เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ ข้อมูลพื้นฐานชี้ว่า SPF มีพื้นที่รวม 2.7 ล้านเฮกตาร์ เกษตรกร 691,185 ครอบครัว และผลิตไม้ป้อนอุตสาหกรรมถึง 47% ของความต้องการไม้ทั้งประเทศ (ชนิดไม้หลัก ได้แก่ สนสามใบ Albizia มะฮอกกานี สัก) งานวิจัยชี้ให้เห็นลักษณะทรัพยากรที่เป็น "excludable and subtractable" เนื่องจากปลูกบนที่ดินส่วนบุคคล ทำให้เกษตรกรมีแรงจูงใจสูงในการป้องกันการลักลอบตัดไม้อยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยแทบไม่พบปัญหาการตัดไม้ผิดกฎหมายในป่าเอกชน อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยเชิงประจักษ์พบว่าการบังคับใช้ SVLK กับ SPF สร้างปัญหาทั้งเชิงสถาบันและเศรษฐกิจ กล่าวคือ เกษตรกรส่วนใหญ่ (76%) ยังไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ จากการรับรอง เนื่องจากราคาไม้ที่มีและไม่มีใบรับรอง SVLK ไม่แตกต่างกัน ขณะที่ต้นทุนการรับรองสูงถึง 34-82 ล้านรูเปียห์ (ขึ้นกับขนาดกลุ่ม) และค่าใช้จ่ายตรวจสอบต่อเนื่องตลอดอายุใบรับรอง 10 ปี อยู่ที่ 69-164 ล้านรูเปียห์ โดยผู้ถือใบรับรองส่วนใหญ่ได้รับผ่านความช่วยเหลือจากภาครัฐ ไม่ใช่การลงทุนเองของเกษตรกร ซึ่งบทบาทของเกษตรกรจำกัดอยู่เพียงการเตรียมเอกสารทางปกครอง (43%) และส่วนใหญ่ไม่เข้าใจสิทธิและหน้าที่ภายใต้ระบบ SVLK นอกจากนี้ผลสำรวจยังชี้ว่าความยั่งยืนของ SPF ขึ้นอยู่กับมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นหลัก (56% ปลูกเพื่อเหตุผลด้านรายได้) ซึ่งหากไม่ทำกำไร เกษตรกรราว 33% พร้อมเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่นแทน คิดเป็นพื้นที่เสี่ยงราว 900,000 เฮกตาร์ ผลการวิเคราะห์นี้ถูกนำเสนอต่อกระทรวงสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ (MoEF) โดยตรง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือ MoEF ออกประกาศฉบับที่ 9895/2022 อนุญาตให้ใช้ "Supplier's Declaration of Conformity (SDoC)" เป็นทางเลือกแทน SVLK สำหรับป่าเอกชนรายย่อย ซึ่งสะท้อนตัวอย่างของ evidence-based policy ที่งานวิจัยเชิงสถาบันสามารถผลักดันการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบเพื่อลดภาระต้นทุนของเกษตรกรรายย่อยได้จริง กรณีศึกษานี้จึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนประเด็น "compliance burden" ที่ผู้ประกอบการรายย่อยต้องเผชิญตามที่ระบุในกรอบนโยบาย "fair sustainability transition" ของ Widyastutik (IPB) และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการออกแบบมาตรการรับรองความถูกต้องตามกฎหมายที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของผู้ผลิตรายย่อยในเวทีการเจรจาการค้าไม้ระหว่างประเทศ

9. การจัดการป่าไม้โดยชุมชนและการพัฒนาห่วงโซ่ธุรกิจในระดับท้องถิ่น (Community-Based Forest Management (CBFM) and Rural Business Ecosystem Development)

แนวคิดหลัก CBFM เป็นเครื่องยนต์ขับเคลื่อนการพัฒนาชนบท โดยป่าชุมชนไม่ใช่เพียงกลุ่มต้นไม้แต่เป็นสินทรัพย์เชิงเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศที่หนุนความยั่งยืนของวิถีชีวิตชนบท ซึ่งครอบคลุม 5 มิติเชิงยุทธศาสตร์ ได้แก่ การเพิ่มรายได้ครัวเรือน การป้องกันวัตถุดิบอุตสาหกรรมท้องถิ่น การรักษาสมดุลนิเวศ ความมั่นคงทางอาหารผ่านระบบวนเกษตร และการกักเก็บคาร์บอน เนื้อหาชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะของป่าเกษตรกรรายย่อยในอินโดนีเซีย คือ แปลงที่ดินขนาดเล็กและกระจัดกระจาย บริหารจัดการแบบครอบครัว ปลูกพืชแบบวนเกษตรผสมผสาน (สัก สนสามใบ มะฮอกกานี ไม้ กาแฟ ผลไม้) และใช้ไม้เป็นเงินออมระยะยาว พร้อมระบุปัญหาคอขวดสำคัญ ได้แก่ ผลิตภาพต่ำ คุณภาพกล้าไม้ไม่ดี การเข้าถึงแหล่งทุนจำกัด สถาบันชุมชนอ่อนแอ และตลาดถูกครอบงำโดยพ่อค้าคนกลาง ข้อมูลเชิงประจักษ์จากงานวิจัยของ Sundawati et al. (2024) แสดงถึงความต้องการแรงงานในป่าชุมชนตลอดห่วงโซ่การผลิต (ผู้จำหน่ายปัจจัยการผลิต เกษตรกรผู้จัดการป่า พ่อค้าคนกลาง ผู้รวบรวมไม้

โรงเลื่อย) ในสามพื้นที่ศึกษา (Bogor และ Lumajang) พร้อมรายละเอียดเทคนิคการเก็บเกี่ยวไม้ในป่าชุมชน 2 รูปแบบ คือ เทคนิคดั้งเดิม (conventional felling) และเทคนิค kite-line ที่เหมาะกับระบบวนเกษตรที่มีต้นไม้กระจายในพื้นที่ รวมถึงเทคนิคการชักลากไม้แบบแรงงานคน และแบบใช้รถจักรยานยนต์ดัดแปลง สำหรับพื้นที่ทุรกันดาร (ข้อมูลจาก Ahmad Budiaman, 2025) จุดเน้นสำคัญของเอกสารคือแนวคิด "rural business ecosystem" ที่เชื่อมโยงเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน อุตสาหกรรม แหล่งทุน หน่วยงานรัฐ มหาวิทยาลัย/NGO และผู้บริโภค เข้าด้วยกันผ่านการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิต ความรู้ เงินทุน และพันธมิตรทางการตลาด พร้อมเสนอ "ห่วงโซ่คุณค่า" (value chain) จากกล้าไม้สู่ผลิตภัณฑ์แปรรูป (ไม้แปรรูป เฟอร์นิเจอร์ ไม้แปรรูป น้ำผึ้ง กาแฟวนเกษตร น้ำมันหอมระเหย งานหัตถกรรม) และ "8 ปัจจัย" เพื่อยกระดับจากการผลิตสู่การแข่งขัน ได้แก่ สถาบันเกษตรกร การเข้าถึงทุน เทคโนโลยีการเพาะปลูก การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การรับรองมาตรฐาน ข้อมูลตลาด การตลาดดิจิทัล และความร่วมมือกับอุตสาหกรรม กรณีศึกษาความสำเร็จ 2 กรณี ได้แก่ สหกรณ์ Taman Wijaya Rasa (KOSTAJASA) ที่เกบูเมน ชวากลาง ซึ่งช่วยเพิ่มราคาขายไม้ ลดต้นทุนธุรกรรม เพิ่มการเข้าถึงเงินทุน และเชื่อมโยงเกษตรกรเข้ากับอุตสาหกรรมไม้อัดและเฟอร์นิเจอร์ (งานวิจัย IPB ปี 2019) และกลุ่มเกษตรกร Rimba Lestari ที่โบกอร์ ชวาตะวันตก ซึ่งสร้างรายได้ให้ครัวเรือนราว 35% ผ่านการทำสัญญาธุรกิจกับนักลงทุนโดยตรง โดยสรุปปัจจัยความสำเร็จหลักคือ การรวมกลุ่มเป็นสถาบันทางการ (สหกรณ์/กลุ่มเกษตรกร) การขายรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง การมีบัญชีสำรวจต้นไม้ยืนต้นเพื่อรับประกันปริมาณอุปทาน การรับรองมาตรฐาน (FSC/SVLK) เพื่อเปิดตลาดพรีเมียมและส่งออก และความโปร่งใสในการแบ่งปันผลกำไร ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนหลักการที่ว่า "สถาบันชุมชนที่เข้มแข็งสร้างป่าที่ยั่งยืน และป่าที่ยั่งยืนสร้างชุมชนชนบทที่มั่นคง" อันเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงโดยตรงกับหลักการ "fair value distribution" และการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าโลกตามกรอบนโยบายการค้าไม้ที่เป็นธรรม

10. การศึกษาดูงาน

1) De Djawatan Forest ,Banyuwangi

De Djawatan Forest เป็นพื้นที่ป่าขนาดประมาณ 3.8-9 เฮกตาร์ ตั้งอยู่ที่ตำบล Benculuk อำเภอ Cluring บริหารจัดการโดย Perum Perhutani (KPH Banyuwangi Selatan) ร่วมกับหน่วยงานการท่องเที่ยวระดับจังหวัด จุดเด่นของพื้นที่คือกลุ่มต้นจามจุรียักษ์ อายุ 100-150 ปี จำนวนประมาณ 805 ต้น ซึ่งสร้างเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติ

ประเด็นสำคัญเชิงนโยบาย: พื้นที่นี้แต่เดิมเป็นลานพักไม้ (Timber Stockyard) ในการดำเนินงานของ Perhutani มาก่อน และเพิ่งถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2561 ภายหลังการศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น สะท้อนแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มจากพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ (non-timber value) โดยไม่เปลี่ยนสถานะการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ป่าไม้เดิม เป็นกรณีศึกษาประกอบการถอดบทเรียนด้านการสร้างมูลค่าป่าเศรษฐกิจนอกเหนือจากผลผลิตไม้

2) สวนป่าไม้สัก Perum Perhutani – KPH Banyuwangi Utara

เยี่ยมชมการบริหารจัดการป่าไม้สัก โดย หัวข้อการบรรยาย/ดูงานครอบคลุม 3 ประเด็นหลัก:

- การจัดการสวนป่าไม้สัก Perhutani บริหารสวนป่าสักด้วยระบบ Taungya เป็นหลัก คือให้เกษตรกรในพื้นที่ปลูกพืชอาหารแทรกระหว่างแถวไม้สักช่วงต้น (ให้สิทธิ์ราว 0.25 เฮกตาร์/ครัวเรือน) แลกกับหน้าที่ดูแลบำรุงต้นสัก ใช้วิธีหว่านเมล็ดโดยตรงและปลูกแทรกด้วยกระถิน มีการกำจัดวัชพืชและตัดสาขายาระยะอย่างเข้มข้น รอบตัดฟันอยู่ที่ 40-80 ปี โดยบางแห่งมีรอบตัดฟันมาตรฐานที่ 60 ปี ในระยะหลัง Perhutani ปรับสู่

ระบบ Silvikultur Intensif (SILIN) ใช้กล้าไม้จากโคลนคัดพันธุ์ดี เพื่อเร่งการเติบโตและคุณภาพเนื้อไม้ พร้อมทดลอง ปลูกรูปแบบผสมผสาน คือ สัก 75% ร่วมกับไม้โตเร็วอย่าง *Acacia mangium* และ *Eucalyptus pellita* 25% เพื่อสร้างรายได้ระยะสั้นให้เกษตรกรจากการตัดสางไม้โตเร็วก่อนไม้สักจะครบอายุตัดฟัน

- รูปแบบการมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อยและชุมชน Perhutani บริหารการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกลไก PHBM (Pengelolaan Hutan Bersama Masyarakat) ซึ่งริเริ่มตั้งแต่ปี 2001 โดยจัดตั้งสถาบันชุมชนหมู่บ้านป่าไม้ เป็นหน่วยตัวแทนของชาวบ้านในการทำข้อตกลงความร่วมมือ กับ Perhutani แต่ละแห่ง ให้สิทธิชุมชนเข้าทำวนเกษตร ปลุกพืชอาหารและกาแฟในแปลงสวนป่า รวมถึงกิจกรรมบริการเชิงนิเวศ เช่น การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (bike trail, ecotourism) โดยมีรูปแบบการแบ่งปันผลประโยชน์ แตกต่างกันไปตามข้อตกลงในแต่ละพื้นที่ เช่น กรณีให้ลงทุนร่วม (สองฝ่าย) อาจได้รับส่วนแบ่งด้านต้นทุน (กล้าไม้ ปลุก บำรุงรักษา รักษาความปลอดภัย) ราว 60% ขณะที่กรณีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพิ่มเติม (สามฝ่าย) อาจได้รับส่วนแบ่งผลผลิตเพียง 30% โดยเน้นด้านการจ้างงาน หรือในบางพื้นที่ใช้สัดส่วน Perhutani 75% : ชุมชน 25% จากผลผลิต ทั้งนี้ งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าระบบนี้ยังมีความท้าทายเรื่องความโปร่งใสของสัดส่วนแบ่งปัน และอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมระหว่าง Perhutani กับ เกษตรกรในทางปฏิบัติ

- ระบบการรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้สัก ในปี 1990 SmartWood (Rainforest Alliance) ได้ให้การรับรองการจัดการป่าสักของ Perhutani ในเกาะชวา ปัจจุบัน Perhutani ถือครองระบบรับรองซ้อนกันหลายชั้น ได้แก่

- (1) PHPL (Pengelolaan Hutan Produksi Lestari) ซึ่งเป็นมาตรฐานภาคบังคับของรัฐบาลอินโดนีเซียสำหรับหน่วยจัดการป่าทุกแห่ง
- (2) SVLK ซึ่งเป็นระบบตรวจสอบความถูกต้องตามกฎหมายของไม้ที่บังคับใช้กับสินค้าไม้ส่งออก 40 รายการ ตรวจสอบโดยหน่วยงาน LV-LK ที่ได้รับการรับรองระบบงาน
- (3) มาตรฐานสมัครใจระดับสากลอย่าง FSC — บาง KPH ของ Perhutani ได้รับ FSC Forest Management เต็มรูปแบบ (เช่น KPH Banyuwangi Utara ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คณะไปเยี่ยมชม) ส่วน KPH อื่นถือ FSC-Controlled Wood (FSC-CW) ครอบคลุมพื้นที่กว่า 1.97 ล้านเฮกตาร์ทั่วประเทศ

ประเด็นเชิงเทคนิคที่น่าสนใจคือ SVLK/PHPL กับ FSC มีความเข้มงวดต่างกัน SVLK/PHPL ยอมรับไม้จากการแปลงสภาพป่าที่มีเอกสารรับรองแหล่งที่มาถูกต้องตามกฎหมาย ขณะที่ FSC ไม่ยอมรับไม้จากแหล่งดังกล่าวแม้จะผ่าน SVLK แล้วก็ตาม ทำให้ผลิตภัณฑ์ไม้สัก FSC Mix ของ Perhutani ไม่รวมไม้จากสัมปทานบางประเภทแม้จะถือ SVLK ครบถ้วน สะท้อนว่าการมีใบรับรองภาคบังคับ (SVLK) ไม่ได้เท่ากับมาตรฐานความยั่งยืนระดับสากล (FSC) เสมอไป

ความเกี่ยวข้องเชิงบูรณาการ: กิจกรรมนี้แสดงให้เห็นโครงสร้างการบริหารจัดการป่าเศรษฐกิจแบบครบวงจรของอินโดนีเซีย ตั้งแต่ระดับหน่วยจัดการพื้นที่ (KPH/BKPH/RPH) การมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกลไก LMDH ไปจนถึงระบบรับรองมาตรฐานที่เชื่อมโยงกับ SVLK ในภาพรวม ซึ่งเป็นตัวอย่างที่สามารถเทียบเคียงกับแนวทางการพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการสวนป่าเศรษฐกิจ และกลไกการมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อยของไทยได้ โดยเฉพาะในมิติการเชื่อมโยงข้อมูลระดับหน่วยจัดการพื้นที่เข้ากับระบบตรวจสอบย้อนกลับส่วนกลาง

3) TPK Bajulmati

เป็นหนึ่งในเครือข่ายลานพักไม้ (Tempat Penimbunan Kayu, TPK) ของ Perhutani ที่กระจายอยู่ทั่วเกาะชวา และอยู่ภายใต้การบริหารของ KPH ในพื้นที่ Banyuwangi

หน้าที่ของ TPK โดยทั่วไป คือจัดรวบรวมไม้ท่อนจากแปลงตัดฟันในป่าก่อนส่งต่อไปยังผู้ซื้อ กระบวนการหลักที่คณะจะได้เห็น ได้แก่

- การจัดชั้นคุณภาพไม้ ตามระบบ "สอร์ตติเมน" (เช่น เกรด AI, AII, AIII) โดยพิจารณาขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ความยาว และตำหนิของท่อนไม้ ก่อนนำไปประมูลหรือขายผ่านช่องทาง TokoPerhutani ระบบซื้อขายไม้ออนไลน์ของ Perhutani

- Timber Traceability System ไม้ทุกท่อนที่ผ่าน TPK ต้องติด ป้ายบาร์โค้ด SIPUHH (Sistem Informasi Penatausahaan Hasil Hutan) ทำจากแผ่น PVC กันน้ำ มีบาร์โค้ดเฉพาะต้น ซึ่งเชื่อมโยงกับเอกสารกำกับการเคลื่อนย้ายไม้ทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-SKSHHK) ระบบนี้เริ่มติดป้ายบาร์โค้ดตั้งแต่ต้นทางในแปลงป่าที่มีการสำรวจต้นไม้ต่อเนื่องมาจนถึงลานไม้และผู้ซื้อปลายทาง

ความเชื่อมโยงเชิงนโยบาย: SIPUHH เป็นระบบดิจิทัลระดับชาติของอินโดนีเซีย ที่บังคับใช้กับผู้รับสัมปทานและผู้ประกอบการทุกราย ทำหน้าที่เชื่อมข้อมูลตั้งแต่การสำรวจต้นไม้ในแปลง → เอกสารเคลื่อนย้าย → ลานไม้/โรงงาน → ผู้ซื้อปลายทาง ในรูปแบบ Paperless และรองรับมาตรฐานสากลอย่าง EUDR ล่าสุดมีการพัฒนาต่อยอดเป็น SIPUHH-R สำหรับไม้จากป่าชุมชน ที่ผูกบาร์โค้ดกับพิกัดภูมิศาสตร์โดยตรง เพื่อให้สอดคล้องกับข้อกำหนด Geolocation ของ EUDR

4) PT Warisan Eurindo

ก่อตั้งในปี 1989 ที่บาห์ลี เริ่มจากธุรกิจค้าของเก่า ก่อนขยายสู่โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ที่รูปแบบที่ Banyuwangi บริษัทมีสำนักงานใหญ่และโชว์รูมในหลายประเทศ (บาห์ลี สหรัฐฯ แอฟริกาใต้ อินเดีย) เป็นผู้ผลิตเฟอร์นิเจอร์ให้กลุ่มโรงแรมและรีสอร์ทระดับ 5 ดาวทั่วโลก โดยมีทีมช่างฝีมือกว่า 400 คน Warisan ใช้ไม้จากสวนป่าของรัฐเท่านั้น (Perhutani plantation) โดยเฉพาะไม้สักและไม้มะฮอกกานี พร้อมระบุชัดเจนว่าเป็นหนึ่งในผู้ผลิตเฟอร์นิเจอร์อินโดนีเซียไม่กี่รายที่ใช้ไม้จากสวนป่าเท่านั้น ไม่ใช่ไม้จากป่าธรรมชาติ โดยมีการควบคุมการผลิตแบบครบวงจรตั้งแต่การคัดเลือกท่อนไม้ (log selection) → โรงเลื่อย (sawmill) → การอบไม้ทั้งแบบผึ่งลมและอบไอน้ำ (air & kiln drying) → การขึ้นรูปชิ้นส่วน → การประกอบและตกแต่ง (finishing) โดยเศษไม้และปิกไม้ที่เหลือจากการวนการนำกลับมาใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเตาอบไม้ (kiln) ลดของเสียในกระบวนการผลิต การดูงานครอบคลุมทั้งกระบวนการผลิตเฟอร์นิเจอร์ และระบบตรวจสอบย้อนกลับของไม้ (timber traceability system) ซึ่งสำคัญเพราะ Warisan เป็นผู้ส่งออกเฟอร์นิเจอร์ไม้สักไปตลาดยุโรปและอเมริกาเป็นหลัก ต้องรักษาความสามารถในการพิสูจน์แหล่งที่มาไม้ตั้งแต่แปลงสวนป่าจนถึงชิ้นงานสำเร็จรูป เพื่อให้สอดคล้องกับ SVLK และข้อกำหนด EUDR ของสหภาพยุโรป

ความเกี่ยวข้องเชิงบูรณาการ: Warisan เป็นตัวอย่างที่ดีของ “การบังคับใช้จากปลายน้ำ (Downstream Mandate)” คือ ผู้ประกอบการปลายน้ำมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ Traceability ย้อนกลับไปถึงแหล่งปลูกต้นทางที่ถูกกฎหมายและได้รับการรับรอง เพื่อรักษาตลาดส่งออกไปยุโรปและอเมริกา

2.3 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ศึกษาภาพรวมของระบบตรวจสอบย้อนกลับไม้ (traceability) ที่ใช้งานจริง ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ทำให้เข้าใจแนวทางการออกแบบระบบดิจิทัลสำหรับติดตามไม้เศรษฐกิจในระดับประเทศได้ชัดเจนขึ้น
2. เป็นการรับทราบสถานการณ์และแนวทางรับมือ EUDR ในระดับภูมิภาค ทำให้เข้าใจทิศทางของกฎระเบียบระหว่างประเทศและแนวปฏิบัติของประเทศที่มีบริบทใกล้เคียงกับไทย
3. ได้เรียนรู้รูปแบบการบริหารจัดการป่าเศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐกับชุมชนและเกษตรกรรายย่อย ทั้งจุดแข็งและข้อควรระวัง
4. เรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มจากป่าเศรษฐกิจที่หลากหลาย นอกเหนือจากการขายไม้ ทั้งด้านการท่องเที่ยว คาร์บอนเครดิต และกลไกการเงินสีเขียวรูปแบบใหม่
5. นำเสนอและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในระดับนานาชาติ ช่วยสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของไทยในเวทีโลก และเปิดโอกาสความร่วมมือในอนาคต
6. สร้างเครือข่ายกับผู้แทนจากประเทศผู้ผลิตไม้เศรษฐกิจสำคัญ ซึ่งเป็นทั้งคู่แข่งและคู่ค้าในตลาดไม้โลก
7. ได้เอกสารสรุปบทเรียนและแนวทางปฏิบัติร่วมกับนานาชาติ ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงประกอบการดำเนินงานของกรมป่าไม้ต่อไป

ส่วนที่ 3 ปัญหา/อุปสรรค

1. ความยากลำบากด้านการเดินทางระหว่างการศึกษาดูงาน
การเดินทางในช่วงศึกษาดูงานภาคสนาม มีความเข้มข้นและใช้เวลานานในแต่ละวัน มีการเดินทางระหว่างสถานที่หลายจุดต่อเนื่องกันในแต่ละวัน ทั้งการเดินทางโดยเครื่องบิน รถตู้ และการเดินเท้าในพื้นที่ป่า โรงงาน ซึ่งบางเส้นทางมีระยะทางไกลและใช้เวลาเดินทางนาน นอกจากนี้ ตารางกิจกรรมที่แน่นและมีลำดับต่อเนื่องกันหลายจุดในหนึ่งวัน ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อความล่าช้าสะสม
2. ความหลากหลายทางภาษาของผู้เข้าร่วมอบรม
เนื่องจากผู้เข้าร่วมโครงการมาจากประเทศสมาชิก Like-Minded Countries (LMCs) ที่มีความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมสูง ทั้งจากภูมิภาคละตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย ทำให้ในระหว่างการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะการบรรยายในภาคทฤษฎี การเยี่ยมชมสถานที่จริง ตลอดจนการทำ Focus Group Discussion (FGD) มีการใช้ภาษาหลักหลายภาษาสลับกันไป ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาสเปน ภาษาอินโดนีเซีย และภาษาฝรั่งเศส ซึ่งแม้ทางผู้จัดจะมีอุปกรณ์ และล่ามแปลภาษาให้บริการ แต่ในบางสถานการณ์ โดยเฉพาะการสนทนารอบหรือการอธิบายรายละเอียดทางเทคนิคในภาคสนาม ยังมีอุปสรรคในการสื่อสารอยู่ ส่งผลให้การสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในบางช่วงเวลาเป็นไปด้วยความล่าช้า และอาจเกิดความคลาดเคลื่อนของเนื้อหาบางส่วนจากข้อจำกัดด้านการสื่อสารข้ามภาษา

ส่วนที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและวิชาการ

จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาดูงานครั้งนี้ เห็นควรให้กรมป่าไม้พิจารณานำแนวปฏิบัติที่ดีอย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย โดยเฉพาะในประเด็นดังต่อไปนี้

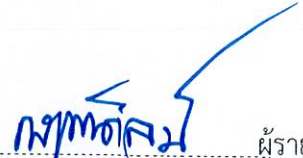
- ควรเร่งพัฒนาระบบตรวจสอบย้อนกลับไม้เศรษฐกิจให้ครอบคลุมตั้งแต่ต้นทางการสำรวจไม้ในแปลงปลูก ไปจนถึงผู้ประกอบการปลายน้ำ โดยอาศัยต้นแบบเทคโนโลยีการติดตามไม้มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับโครงสร้างการบริหารจัดการป่าเศรษฐกิจของไทย
- ควรพิจารณาทบทวนและออกแบบกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและเกษตรกรรายย่อย ที่เกี่ยวข้องกับสวนป่าเศรษฐกิจให้มีความชัดเจนในเรื่องสัดส่วนผลประโยชน์และความโปร่งใส เพื่อป้องกันปัญหาความไม่เท่าเทียมด้านอำนาจต่อรองระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน ดังที่ปรากฏเป็นบทเรียนจากกรณีศึกษาต่างประเทศ
- ควรศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนากลไกทางการเงินรูปแบบใหม่ นอกเหนือจากคาร์บอนเครดิต เช่น กลไกด้านความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Credit) และการสร้างมูลค่าเพิ่มจากพื้นที่ป่าเศรษฐกิจในเชิงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเป็นทางเลือกในการสร้างรายได้ให้แก่พื้นที่ป่าเศรษฐกิจของประเทศไทยในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะเชิงการบริหารจัดการโครงการและการเตรียมความพร้อมผู้เข้าร่วม

- ควรให้มีการเตรียมความพร้อมด้านภาษาต่างประเทศแก่ผู้แทนไทยที่จะเข้าร่วมโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศในลักษณะนี้ในอนาคต โดยเฉพาะทักษะภาษาอังกฤษเชิงวิชาการและเทคนิค เพื่อให้สามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้แทนประเทศอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดการพึ่งพาล่ามในบางสถานการณ์
- ควรมีการวางแผนด้านสุขภาพและการเตรียมร่างกายของผู้เข้าร่วมล่วงหน้า เนื่องจากกำหนดการศึกษาดูงานภาคสนามมีความเข้มข้นและใช้ระยะเวลานานในแต่ละวัน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างเต็มประสิทธิภาพตลอดโครงการ

3. ข้อเสนอแนะเชิงการต่อยอดความร่วมมือระหว่างประเทศ

เห็นควรให้พิจารณาใช้ประโยชน์จากเครือข่ายและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการอบรมครั้งนี้ ในการต่อยอดความร่วมมือด้านวิชาการและการค้าไม้เศรษฐกิจกับประเทศสมาชิก Like-Minded Countries ในระยะต่อไป รวมถึงการติดตามผลจากเอกสารสรุปผลการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อนำมาประกอบการวางแผนและจัดทำข้อเสนอโครงการที่เกี่ยวข้องของกรมป่าไม้ในอนาคต

ลงชื่อ ผู้รายงาน
(นายภูติศิลป์ สงเคราะห์)
นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ

ภาพประกอบ

